

IRODALOM.

Szigetvári Iván: A komikum elmélete. A M. Tud. Akadémiától Gorove-díjjal jutalmazott pályamunka. Budapest, 1911. 8. r. IV+432 l. A M. T. Akadémia kiadása. Hornyánszky-nyomda.

Ez a négyszáz s egynehány oldalra kiterjedő monográfia hasonló művekben gazdagnak nem mondható esztetikai irodalmunknak öröndetes gyarapodása s érdekes kísérlet a komikumnak, ennek a sokarcú, ezer alakot öltő Proteusnak (Jean Paul nevezte így,) tudományos meghatározására.

Terjedelmes történeti bevezető része a komikum-elméletek fejlődését vázolja nemzetek szerint, időrendi egymásutánban. Az újak közül sorra kerülnek a franciák, németek, angolok, végül a magyar elméletírók. (Kár, hogy az olaszok teljesen kimaradtak.) Ez a rész itt-ott jelentéktelent is felölel, általában azonban komoly előtanulmányokról, nagy olvasottságról s hozzákészüléstről tanúskodik, emellett magában is tanulságos. Hiba volna azt mondani: «Mire jó ez a sok szó és folytonos hadakozás mások meghatározásai ellen? Halljuk a tiedet s ha ez jó, úgyis megdől a többi.» A komikus jelenségek végtelen gazdagságát egy meghatározás keretébe szorítani, mint szerző is vallja, nem éppen könnyű dolog s a történeti rajz, mely ezt a nehézséget annyi kudarc bemutatásával szemlélteti, egy-szersmind a problémának a legkülönbözőbb oldalakról és szempontokból történt kifejtésére is példát mutat és adalékokat nyújt.

A történeti részben Szigetvári álláspontjával és módszerével is megismerkedünk. Mindennél jobban gyűlöli «az elvont tárgyalást, mely nem a tényekből induktíve vonja le az elméletet, hanem önmagától akarja kikösködni.» Helyes. A jelenlegi esztetikai vizsgálódás nagyjában ezt az utat követi. Azt látom azonban, hogy szerző nem eléggé méltányos az övétől eltérő módszert alkalmazók irányában. Az összefüggésből kiszakított komikum-meghatározásoknál hamar készen van elvető ítéletével s nem törekszik arra, hogy az előtte érthetetlennek feltűnő a mű behatőbb tanulmányozása útján, (metafizikai elméleteknél a rendszer megismerése árán) megértse és megértesse. Ítéletei is néhol polemikus élességűek, nyersegek és kiméletlenek. (Ostoba fejtegetés 19. l., örültség, silányság 136. l. stb.) Th. Lippsre, az újabb lélektani esztetika e kiváló művelőjére különösen haragszik. Nézeteinek ismertetése közben azt mondja róla: «Alig tudunk

képzelni bárgyúbb magyarázatot, mint ez.» A következő példák valóban bárgyúknak mondhatók, csak hogy ezek nem a német pszichologus példái. Szerző találta ki őket, hogy Lippsnek egy előző magyarázatban használt szavait kigúnyolja s tanát általánosítva ad absurdum vigye. Szerzőnk szerint «mindez szépen következik a Lipps elméletéből». A megvádolt neves író, ha tudomást nyerhetne róla, bizonyára elképedve tiltakoznék fejtegetésének ilyen «következményei» ellen. Nem akarom szerző állításait cáfolni, Lipps megvédelmezését is fölöslegesnek tartom, csak annyit kell kijelentennem, hogy ilyen könnyed felületességgel valaki fölött pálcát törni nem szabad. Szerencsére az efajta helyek ritkák.

«A komikum fajai» című II. rész a komikus jelenségek osztályozását és elemző fejtegetését foglalja magában. Szerző itt elemében van, csoportosít, klasszifikál, leírja az egyes válfajokat és összefüggést keres közöttük. Kétségtelenül helyes és elismerésre méltó törekvés, melynél az elaprózást sem tekinthetjük bajnak, mert ez is arra szolgál, hogy a jelenség-csoportokat jellemzetes sajátágaikban állítsa elénk. Azt olvassuk egy helyen, hogy ha műve nem is lehet teljes, de fontos részek bizonyára nem hiányzanak belőle. Ezt szívesen elismerjük. Kellő áttekintést is nyerünk az anyagról. Szigetvári a tényeket bizonyos alapformákra vezeti vissza. Megvallja, hogy a komikum egész birodalmát egy elv alá foglalnia nem sikerült. Ezen nem csodálkozunk. Az empirikus vizsgálódásnál anúgy is természetes, hogy a közről néző szem először is a jelenségek végtelen különbözőségén akad meg s a rejtettebb közös elvet nehezebben veszi észre. A komikum rendkívül bonyolult formáinál még kevésbé ütközünk meg rajta és ha nem is tesszük magunkévá szerző «meggyőződését», hogy egységes meghatározást nem lehet alkotnunk, megvalljuk, hogy ilyet alkotni eddig másnak sem sikerült. Csak helyeselni lehet, hogy szerző azt, ami magától nem kínálkozott, nem erőltette. Szigetvári azt látja, hogy példáinak jó része Aristoteles tanát (hiba-elmélet) igazolta, egy második csoportban az elmésség játszik fontosabb szerepet (elmésség hibával), a harmadikban az ellentét egy fajtája tűnik fel jellemzetes sajáttság gyanánt (contrast-elmélet). Mindezeket számos alosztályban, példákon mutatja be. E fejtegetéseket itt nem követhetjük, csak annyit említünk meg, hogy a helyes és egyúttal (más szempontból) helytelen állítást, mely a contrast alapfeltétele, nem sikerült mindenütt elég világosan kimutatnia.

A komikum külső, tárgyi, formai feltételeinek ilyen megállapítása után a III. rész a lélektani magyarázat terére lép. A komikum érzelmét illetőleg Szigetvári a vegyes érzelmeket (Lust—Unlust) alapul vevő elméletekkel szemben a komikum tiszta gyönyört keltő hatását hangsúlyozza. Nem vitatkozik és cáfol, inkább csak a nevető arcának az édes íznel is előforduló kifejezését hozza fel és személyes tapasztalását állítja oda döntő bizonyíték gyanánt. Erősnek vélt álláspontját azonban maga gyöngíti meg, midőn a kárörömnél bizonyos körön belül elismeri a jelentőségét. Itt bizony szerzőnk a probléma mélységét nem érezte meg. Ép ilyen könnyedén, néhány idézet alapján foglal állást abban az újabb sokat vitatott kérdésben, hogy vajjon a komikum az esztetika körébe tartozik-e.

Ellenben sikerültnek mondhatjuk ezeket a fejezeteket: Mi okozza a komikum érzelmét? Mi árt a komikumnak? Mi kedves a komikumnak?

Szigetvári a humort nem tárgyalja. Teljes joggal hagyhatta el, ha nem ide tartozónak érezte. Mások is így jártak el. Nem ilyen egyszerű a helyzet a gúny kérdésében. «A komikumhoz nem tartozó fogalnak» fejezetében nem említi, tehát nem zárta ki, tárgyalásaiban is érinti néha, de a komikumtól elütő érzelmi jellegének kellő kidomborítását, ami kívánatos lett volna, nem nyújtja. A gúny nem (vagy nem mindig), az az ártalmatlan, gyönyörködtető játék, aminek a komikumot tekinteni szoktuk, hanem sokszor éles, támadó fegyver, mely a húsbá vág, komoly, életbevágó érdekek körül folyó harc félelmetes hadakozó eszköze, gyűlölségből, ellenséges érzülethől fakad és rontó szándékú. Ezt Szigetvári említi ugyan, (401., 404. l.), de behatóbb tárgyalásban nem részesíti. Pedig megérdemelte volna, ha egyébként nem, azért, hogy a komikum köréből kirekessze. A humor meleg, meghatott mosolya nem a tiszta komikumé, de a gúny csípős, keserű, kegyetlen nevetése sem.

Mindent összefoglalva Szigetvári művének megvan a maga értéke. Gazdag, rendezett példatárt foglal magába, melynek bő anyaga erősen próbára teszi és sokszor szét is feszíti az elméletírók által felállított szűkös meghatározásokat. Széles, történeti alapon tájékoztat az elmélkedés főbb irányairól s a komikum bonyolult problémájának minden oldalát érinti. Sokban felvilágosít és gondolatokat ébreszt.

JÁNOSI BÉLA.

Gyulai Pál: Birálatok. (1861—1903). Budapest, 1911. S. r. VIII+434 l. Kiadja a M. Tud. Akadémia.

Az Akadémia kegyeletes kötelességet teljesített, mikor összegyűjtötte s közkinccsé tette Gyulai Pál terjedelmesebb kritikai dolgozatai után rövidebb birálatait is. A kötet 39, hosszabb-rövidebb birálatot tartalmaz időbeli sorrendben. Összeválogatásuk gondos, lelkiismeretes, de nem lett volna veszteség egy pár olyan dolgozat elhagyása, melyekben szinte inkább csak a harc kedvéért, mint az ügy érdekében küzd Gyulai s tiszta, átható tekintete mögött valamelyes kötekedés is felcsillan. Viszont kár volt kihagyni Brassaival vívott híres nyelvészeti polemiját, melyet maga Gyulai is nagyon szeretett. Negyvenkét évi időköz választja el az első és utolsó birálatot egymástól, de e hosszú időköz egész terjedelmében ugyanannak a szellemnek ösztönző, parancsoló sugallatát érezzük szavaiban; az ügy szeretetének ugyanaz a heve, a bátor szokimondásnak ugyanaz a férfias energiája s a dialektikának ugyanaz a félelmes ereje és kedve harcol előttünk, csak élete vége felé látjuk Gyulai nemes, ízlést követelő lelkének bizonyos elkedvetlenedését irodalmi viszonyainktól.

Míg az előbbi kötet Gyulainak már a köztudatban élő állásfoglalásait tartalmazta, főként Petőfi érdekében, addig ez a kötet egy részében újabb íróinkról mondott birálatait közli, melyek igen rációfálnak a nyegleségnek arra a gyakran hangoztatott vádjára, hogy Gyulai ellenséges szemmel, elfogultan nézte irodalmunknak minden újabb jelenségét. Másrészt ez a